

Μακεδονικά

Τόμ. 35 (2006)

Οι θαυματουργές εικόνες της Μονής Ζωγράφου [E.N. TSIGARIDAS – A. TRIFONOVA, The Miracle Icons of the Zograf Monastery]

E. N. Τσιγαρίδας, Α. Τριφονοβα

doi: [10.12681/makedonika.6](https://doi.org/10.12681/makedonika.6)

Copyright © 2014, E. N. Τσιγαρίδας, Α. Τριφονοβα

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιγαρίδας Ε. Ν., & Τριφονοβα, Α. (2011). Οι θαυματουργές εικόνες της Μονής Ζωγράφου [E.N. TSIGARIDAS – Α. TRIFONOVA, The Miracle Icons of the Zograf Monastery]. *Μακεδονικά*, 35, 119–139.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.6>

ΟΙ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΥ

Στη Μονή Ζωγράφου τιμώνται ως θαυματουργές έξι εικόνες, οι οποίες είναι οι ακόλουθες: ο άγιος Γεώργιος Αχειροποίητος, ο άγιος Γεώργιος εξ Αραβίας, ο άγιος Γεώργιος εκ Μολδαβίας, η Παναγία Προαγγελλομένη, η Παναγία Επακούουσα και η Παναγία Εσφαγμένη.

1. Άγιος Γεώργιος Αχειροποίητος

Η εικόνα του αγίου Γεωργίου Αχειροποίητου (εικ. 1)¹, γνωστή επίσης ως άγιος Γεώργιος του Φανουήλ ή του Ζωγράφου, είναι τοποθετημένη στο καθολικό της Μονής Ζωγράφου, πάνω σε ειδικό προσκυνητάριο που χρονολογείται στο 1794 και βρίσκεται στον νότιο κίονα του χορού (εικ. 2)².

Σύμφωνα με την παράδοση³ την οποία κατέγραψε ο Barskij που επισκέφτηκε τη Μονή το 1744, τρεις αδελφοί μοναχοί από την Αχρίδα, θέλοντας να δώσουν ονομασία στο νέο μοναστήρι που έκτισαν στο Άγιον Όρος, δεν μπόρεσαν να συμφωνήσουν μεταξύ τους σε ποιον άγιο να αφιερώσουν τον ναό. Τότε απεφάσισαν να αφήσουν μια σανίδα στον ναό, την οποία είχαν ετοιμάσει για να ζωγραφίσουν τον εφέστιο άγιο της Μονής και με τη βοήθεια του Θεού να μπορέσουν να καταλάβουν σε ποιόν άγιο ή αγία να καθιερώσουν τον ναό. Στη διάρκεια της νύχτας *φῶς ἀσύνηθες, λαμπρότερον τῶν τοῦ ἡλίου*

---

1. Γενικά για την εικόνα του αγίου Γεωργίου Αχειροποίητου βλ. Ἰωάννου Κομνηνοῦ, *Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθωνος*, Snagon 1701 (ανατύπωση, Καρυές Αγίου Ὁρους 1984), σ. 86· *Ἀνωτέρα Ἐπισκίαισις ἐπὶ τοῦ Ἄθω, ἥτοι διηγήσεις περὶ των θαυματουργῶν εικόνων τῆς Θεοτόκου*, Ἁγιον Ὄρος 2000, σσ. 111-116 (στο ἐξῆς *Ἐπισκίαισις*): Ν. Kondakov, *Pamjatniki hristijanskogo isskustva na Afone*, St. Peterburg 1902, σσ. 178-179, πίν. XXIII· Γ. Σμυρνάκης, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, Ἀθήναι 1903 (ανατύπωση Καρυές Αγίου Ὁρους 1988), σ. 559· Μ. Κοναζέβ, *Balgarski ktitori v Sveta Gora. Istoričeski očerk, izsledvanija i dokumenti*, Sofia 1943, σ. 120· D. Zografski, *Sveta Gora-Zograf v minaloto i dnes*, Sofia 1943, σσ.146-148, εικ. στη σ. 147· P. Huber, *Icons du Mont-Athos*, Lausanne 1965, σ. 37· P. Huber, *Athos, Leben Glaube Kunst*, Zürich 1969, σ. 173· E. Amand de Mendieta, *L'Art au Mont-Athos*, Thessalonique 1977, σσ. 23-24· Α. Božkov - A. Vasiliev, *Hudožestvenoto nasledstvo na manastira Zograf*, Sofia 1981, σσ. 310, 313-314· Α. Božkov, *Bulgarian Icons*, Sofia 1987, σ. 37, εικ. 36· Μ. Enev, *Mount Athos, Zograf, Monastery*, Sofia 1994, σσ. 382, 384, 386, εικ. 401, 404· L. Prashkov, *Icons from Bulgaria 9th-15th Century*, Sofia 2000, σ. 42. Οι διαστάσεις της εικόνας είναι 135 x 95 εκ.

2. Enev, *ό.π.*, εικ. 455.

3. Κομνηνοῦ, *ό.π.*, σ. 86· *Ἐπισκίαισις, ό.π.*, σσ. 111-112· V. Barskij, *Putešestvie svjatim mestam v Evropie, Azii i Afon nahodjaš timsja v 1723 i okončannoe v 1747*, St. Petersburg, 1800, σ. 655· Κοναζέβ, *ό.π.*, σσ. 116-118· Zografski, *ό.π.*, σσ.146-147· Božkov - Vasiliev, *ό.π.*, σ. 310· Enev, *ό.π.*, σ. 384· Μοναχοῦ Σωφρονίου Ἀγιοπαυλίτου, *Θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους*, Ἀθήνα 1959, σ. 118.

ἀκτίνων χύθηκε στον ναό. Το πρωί οι μοναχοί είδαν ότι η σανίδα που είχαν αφήσει έφερε τη μορφή του αγίου Γεωργίου. Η εικόνα αυτή θεωρείται από τότε χειροποίητη, επειδή σύμφωνα με την παράδοση, ο ίδιος ο άγιος Γεώργιος με θαυματουργικό τρόπο ζωγράφισε τον εαυτό του. Έτσι, ο ναός πήρε το όνομα του Αγίου Γεωργίου, ενώ η Μονή του Ζωγράφου⁴.

Επίσης, από την παράδοση αναφέρεται ότι η εικόνα του αγίου Γεωργίου βρισκόταν αρχικά στο μοναστήρι Φανουήλ, κοντά στην πόλη Λύδδα της Παλαιστίνης⁵. Όταν οι Σαρακηνοί πειρατές κατέλαβαν την Παλαιστίνη, η μορφή της εικόνας αποτυπώθηκε κατά θαυματουργικό τρόπο στη σανίδα των αδελφών μοναχών στο Άγιο Όρος⁶.

Ο άγιος Γεώργιος παριστάνεται σε προτομή, μετωπικός, στον τύπο του στρατιωτικού αγίου. Είναι νέος, αγένειος, με πυκνή βοστρυχωτή κόμη, πάνω από την οποία φέρει στέμμα. Στο αριστερό του χέρι, μπροστά στο στήθος, κρατάει διαγώνια το δόρυ, ενώ στο δεξί το ξίφος. Η εικόνα είναι καλυμμένη με ασημένια επένδυση έτσι ώστε να αφήνει ελεύθερο μόνο το πρόσωπο του αγίου (εικ. 1). Η επένδυση, όπως συνάγεται από την επιγραφή, κατασκευάστηκε στην Πετρούπολη το 1837 με την ευλογία του Μητροπολίτου Νοβγκορόδ Σεραφείμ⁷ και τη δαπάνη του αρχιμανδρίτου Ανατολίου. Είναι διακοσμημένη με κόκκινους, πράσινους και ροζ σε χρώμα πολύτιμους λίθους στο φωτοστέφανο, το στέμμα και την ενδυμασία του αγίου, καθώς και με πολλά αφιερώματα. Εκατέρωθεν της κεφαλής του είναι χαραγμένη πάνω στην επένδυση στα σλαβικά⁸ η επιγραφή: *Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΑΣ / ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΣ*. Το πλαίσιο της εικόνας έχει φυτικό διάκοσμο, ενώ στην αριστερή και τη δεξιά πλευρά, μέσα σε ελλειψοειδή μετάλλια, απεικονίζονται σκηνές από τη ζωή του αγίου. Κάτω από κάθε σκηνή υπάρχει από μια σχετική επιγραφή στα σλαβικά, ενώ στο κάτω μέρος του πλαισίου είναι χαραγμένη

4. Για την ονομασία «Ζωγράφου» βλ. Κοναζέν, *ό.π.*, σ. 120. Βλ. επίσης, Δ. Παπαχρυσάνθου, *Αθωνικός μοναχισμός*, Αθήνα 1992, σσ. 240-241, σύμφωνα με την οποία η μονή πήρε την προσωνυμία της από το επάγγελμα του ιδρυτή και τιμάται στο όνομα του αγίου Γεωργίου, που ήταν ο επώνυμος άγιός του. Ως ιδρυτή η Παπαχρυσάνθου δέχεται κάποιο μοναχό Γεώργιο που ήταν αγιογράφος και ο οποίος υπογράφει μάλιστα το τυπικό του Ιωάννη Τσιμισκή ως «Γεώργιος ο ζωγράφος».

5. Κομνηνού, *ό.π.*, σ. 86· Barskji, *ό.π.*, σ. 665. Στην *Επιστάσις*, *ό.π.*, σσ. 112-114 αναφέρεται ότι η εικόνα προέρχεται από τη Συρία. Σμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 559· Zografski, *ό.π.*, σ. 147· Mendieta, *ό.π.*, σ. 23· Božkov - Vasiliev, *ό.π.*, σ. 310.

6. *Επιστάσις*, *ό.π.*, σσ. 112-113· Κοναζέν, *ό.π.*, σ. 116· Božkov - Vasiliev, *ό.π.*, σ. 310· Enev, *ό.π.*, σ. 384.

7. *Επιστάσις*, *ό.π.*, σ. 116· Κοναζέν, *ό.π.*, σ. 120. Ο Βούλγαρος ερευνητής Prashkov αναφέρει λανθασμένα ότι η επένδυση είναι του 18ου αιώνα, βλ. Prashkov, *ό.π.*, σ. 42. Ο Σμυρνάκης αναφέρει επίσης λανθασμένα ότι η επένδυση έγινε με δαπάνη του μητροπολίτου Σεραφείμ, βλ. Σμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 559.

8. *Св(ет)ъли великом(ѣ)ч(ε)н(и)к / Γεωργι / Побѣдоносецъ.*

στα σλαβικά η ακόλουθη αφιερωματική επιγραφή⁹: ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΝΟΒΓΚΟΡΟΔ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ, ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΟΧΡΗΣΤΩΝ ΕΥΕΡΓΕΤΩΝ, ΜΕ ΤΗΝ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΟΥ ΠΡΩΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΑΘΩΝΙΚΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΟΥ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗΚΕ ΤΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΤΟΥΤΟ ΤΗΣ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥ ΠΟΥ ΕΜΦΑΝΙΣΤΗΚΕ ΕΔΩ ΣΑΝ ΠΥΡΑΚΤΩΜΕΝΗ ΣΤΗΛΗ ΣΤΟΥΣ ΤΡΕΙΣ (ΜΟΝΑΧΟΥΣ) ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΠΡΟΣΕΥΧΟΜΕΝΟΥΣ ΣΤΟΝ ΜΟΝΟΓΕΝΗ ΘΕΟ, ΠΟΥ ΕΛΚΟΥΝ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟ ΤΟΝ ΜΕΓΑ, ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ ΤΟΠΟ, ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 889 ΚΑΙ ΜΕ ΔΙΚΗ ΤΟΥΣ ΔΑΠΑΝΗ ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΕΚΤΙΣΑΝ ΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΑΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΖΩΓΡΑΦΙΣΜΕΝΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ, ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΕΤΑΙ ΑΠΟ ΠΑΛΙΑ ΖΩΓΡΑΦΟΣ, ΤΗΝ ΟΝΟΜΑΣΑΝ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ. Α(ΓΙΑ) Π(ΕΤΡΟΥΠΟΛΗ) ΕΤΟΣ ΑΩΛΖ (= 1837).

Από εικονογραφική άποψη ο άγιος εικονίζεται στο συνηθισμένο εικονογραφικό τύπο του στρατιωτικού αγίου, γνωστού από τη μεσοβυζαντινή περίοδο. Η εικόνα χρονολογείται από τον Kondakov στον 11ο- 12ο αιώνα¹⁰, ενώ από τον Prashkov και τον Enev στον 14ο αιώνα¹¹. Ωστόσο, η εικόνα παρουσιάζει στενή προσωπογραφική και τεχνοτροπική συγγένεια (εικ. 3) με την απεικόνιση του αγίου Γεωργίου σε εικόνα (1266/7)¹² από τη Struga στην Π.Γ.Δ.Μ., σε εικόνα (δεύτερο μισό 13ου αιώνα)¹³ από τη Μονή της Μεγίστης Λαύρας –και κυρίως σε τοιχογραφία από τον ναό του Πρωτάτου (γύρω στα 1290)– και σε εικόνα της Μονής Βατοπαιδίου (γύρω στα 1300)¹⁴, γεγονός που μάς επιτρέπει να διατυπώσουμε την άποψη ότι η εικόνα της Μονής Ζωγράφου κατατάσσεται ανάμεσα στα εξαιρετικά έργα της Παλαιολόγειας εποχής του τέλους του 13ου αιώνα.

9. Благословениемъ высочопр(еο)с(ве)щениѣннагw Серафіма митрополіта Новгородскаго и Санкт-Петербурскагw ѡсердіемъ χρ(и)στοлюбовіѣннихъ в(а)г(о)творителени, попеченіемъ же вѣвшаго епітрупъ сегw Ѳωνско - Зωграфскаго м(ο)н(α)σ(т)ыря архімандр(и)та Анаτωліа, оустрои с(а) риза с(а) чоудотворноу иконѣ с(ве)тагw в(ε)л(и)комоченика Γεωργіа повѣдоносца з(а)б(г)а в(а)лѣнней с(а), акw стоапъ оженнѣиѣ, тремъ осердию моливнннм с(а) Б(о)г(о)с(т)оу единос(т)роуиѣимъ в(е)доуцимъ родѣ своѣи wt Юустиніана вѣнчагw, иже на семъ мѣстѣ, въ 898 мѣ годѣ своимъ иждивенземъ первѣе воздвигнуша с(ве)тѣю овителѣ с(а), и по живописанному образу ч(о)дотворца, прозванному издревле Зографосъ нарекоша ю Зографскою овителію С. П аωλз года. Το πλήρες κείμενο στα παλαιοσλαβικά βλ. I. Ivanov, *Balgarski starini iz Makedonija*, Sofia 1970, σ. 263· Enev, *ό.π.*, σ. 390.

10. Kondakov, *ό.π.*, σ. 179.

11. Prashkov, *ό.π.*, σ. 42· Enev, *ό.π.*, σ. 390.

12. Π. Βοκοτόπουλος, *Ελληνική τέχνη. Βυζαντινές εικόνες*, Αθήνα 1995, σ. 84, εικ. 63.

13. Βοκοτόπουλος, *ό.π.*, σ. 93, εικ. 72.

14. Ε. Τσιγαρίδας, «Μανουήλ Πανσέληνος ο κορυφαίος ζωγράφος της εποχής των Παλαιολόγων», *Μανουήλ Πανσέληνος εκ του Ιερού ναού Πρωτάτου*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 174-175, εικ. 54-55· του ιδίου, «Φορητές εικόνες», *Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου. Παράδοση – Ιστορία – Τέχνη*, Άγιον Όρος 1996, εικ. 316.

Από τις νεώτερες απεικονίσεις-αντίγραφα του αγίου Γεωργίου του Αχειροποιήτου σημειώνουμε τη μορφή του αγίου Γεωργίου Αχειροποιήτου σ' ένα δίπτυχο του 19ου αιώνα της Μονής Ζωγράφου¹⁵ και σε δύο χαλκογραφίες του 1802¹⁶ και του 1836¹⁷, όπου στο κέντρο εικονίζεται η Μονή Ζωγράφου, πάνω από την οποία παριστάνεται η εικόνα του αγίου Γεωργίου. Αριστερά και δεξιά της εικόνας του αγίου απεικονίζονται δεκατέσσερα μετάλλια με σκηνές από τον βίο του αγίου. Μια άλλη χαλκογραφία του 1834¹⁸ παριστάνει στην κάτω πλατεία ζώνη τη Μονή Ζωγράφου, ενώ πάνω σε στενότερη εικονίζονται ο άγιος Γεώργιος, η Παναγία Βρεφοκρατούσα και ο άγιος Κοσμάς ο Ζωγραφίτης. Επίσης αναφέρουμε τη φορητή εικόνα του αγίου που σώζεται στην Τράπεζα της Μονής. Στην εικόνα αυτή, έργο του ζωγράφου Βενιαμίν Κοντράκη του 1879, εκτός από τον άγιο Γεώργιο, ανάμεσα στις δεκαπέντε σκηνές που τον πλαισιώνουν, υπάρχει και η σκηνή με τη λιτανεία της εικόνας του αγίου με εξαιρετική άποψη της Μονής Ζωγράφου¹⁹.

2. Άγιος Γεώργιος εξ Αραβίας

Η εικόνα του αγίου Γεωργίου εξ Αραβίας (εικ. 4)²⁰ βρίσκεται στο καθολικό της Μονής Ζωγράφου, πάνω σε προσκυνητάριο στον βόρειο κίονα του χορού, μπροστά από το τέμπλο²¹.

Κατά την παράδοση²², σύμφωνα με τον Ρώσο περιηγητή Barskij, η εικόνα του αγίου Γεωργίου ήλθε από την Αραβία και διαμέσου της θάλασσας έφθασε στο λιμάνι της Μονής Βατοπαιδίου του Αγίου Όρους. Τότε μοναχοί απ' όλα τα μοναστήρια εξεδήλωσαν την επιθυμία να την αποκτήσουν, αλλά

15. Enev, *ό.π.*, εικ. 440.

16. Ντ. Παπαστάτου, *Χάρτινες εικόνες. Ορθόδοξα θρησκευτικά χαρακτηριστικά 1665-1899*, τ. II, Αθήνα 1986, σ. 457, εικ. 487.

17. Božkov - Vasiliev, *ό.π.*, εικ. 44· Παπαστάτου, *ό.π.*, σ. 458, εικ. 488· Θ. Προβατάκης, *Χαρακτικά Ελλήνων λαϊκών δημιουργών 17ος-19ος αιώνας, Συλλογή Ιεράς Μονής Κυρίας Αρωστηριανής (Τοπλού) Σητείας, Κρήτης*, Αθήνα 1993, σ. 110, εικ. 151.

18. Προβατάκης, *ό.π.*, σ. 111, εικ. 153, σ. 112. I. Gergova - A. Kujumdjiev, «Novootkriti sceni ot žitieto na sv. Kozma Zografski v glavna carkva na manastira Zograf», *Problemi na Izkustvoto* 3 (2002) 58, καθώς και στο οπισθόφυλλο του ίδιου του περιοδικού.

19. Božkov - Vasiliev, *ό.π.*, σσ. 91, 104-105, εικ. 46· I. Παπάγγελος, «Περί των Γαλατσιάνων ζωγράφων του Αγίου Όρους», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου. Από τη Μεταβυζαντινή Τέχνη στη Σύγχρονη 18ος-20ός αι., Θεσσαλονίκη 20-21 Νοεμβρίου 1997*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 265, σημ. 87.

20. Διαστάσεις 132 x 95 εκ., βλ. Božkov - Vasiliev, *ό.π.*, σ. 305, και σύμφωνα με τον Prashkov 135 x 85, βλ. Prashkov, *ό.π.*, σ. 24.

21. *Επισκιάσεις*, *ό.π.*, σ. 119· Kovačev, *ό.π.*, σ. 120· Zografski, *ό.π.*, σ. 148· Prashkov, *ό.π.*, σ. 24· Enev, *ό.π.*, εικ. 460.

22. Κομνηνού, *ό.π.*, σσ. 86-87· *Επισκιάσεις*, *ό.π.*, σσ. 119-120· Συμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 559· Kovačev, *ό.π.*, σσ. 120-122· Mendieta, *ό.π.*, σ. 23· Božkov - Vasiliev, *ό.π.*, σσ. 92-93· Enev, *ό.π.*, σ. 382.

δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν σε ποιό μοναστήρι να ανήκει. Τότε για να λύσουν το ζήτημα έβαλαν την εικόνα πάνω σε ένα νέο και άγριο μουλάρι και συμφώνησαν ότι σε όποιο μοναστήρι θα σταματούσε, εκεί θα έμενε η εικόνα. Ύστερα από μακρύ ταξίδι το μουλάρι έφτασε στη Μονή Ζωγράφου, όπου και μέχρι σήμερα βρίσκεται η εικόνα.

Ο άγιος Γεώργιος χωρίς την επένδυση (εικ. 5) παριστάνεται σε προτομή, μετωπικός, στον τύπο του στρατιωτικού αγίου. Εικονίζεται νέος, αγένειος και σγουροκέφαλος. Φορεί στρατιωτική στολή, χειριδωτό χιτώνα, θώρακα με χρυσοκονδυλιές και κόκκινο μανδύα που τυλίγει το σώμα στη μέση και δένεται με κόμπο στον αριστερό ώμο. Με το δεξί χέρι κρατάει διαγώνια μπροστά στο στήθος το δόρυ του, ενώ με το αριστερό το ξίφος²³. Εκατέρωθεν της κεφαλής του με κόκκινα γράμματα αναγράφεται η νεοτέρων χρόνων επιγραφή: *Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ / Ο ΘΑΥΜΑ/ΤΟΥΡΓΟΣ*. Το έξεργο πλαίσιο της εικόνας φέρει γραπτό φυτικό διάκοσμο. Η ζωγραφική επιφάνεια παρουσιάζει απολεπίσεις και είναι μαυρισμένη, με αποτέλεσμα να μη διακρίνονται τα αρχικά χρώματα. Η εικόνα αναφέρεται ως αμφιπρόσωπη, χωρίς, ωστόσο, να γνωρίζουμε τί απεικονίζεται στην πίσω πλευρά²⁴. Τη μορφή του αγίου Γεωργίου χωρίς την επένδυση μπορεί να τη δει κανείς μόνο μια φορά τον χρόνο, όταν στη λιτάνευση της εικόνας δεν φέρει την επένδυση²⁵.

Η ασημένια επένδυση (εικ. 4)²⁶, η οποία σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή έγινε στην Αγία Πετρούπολη το 1822, καλύπτει όλη την εικόνα, εκτός της κεφαλής του αγίου. Στο κάτω μέρος της επένδυσης αναπτύσσονται οι δυο ακόλουθες επιγραφές στα σλαβικά, οι οποίες αναφέρονται αντίστοιχα στον τρόπο με τον οποίο η εικόνα εμφανίστηκε στη Μονή²⁷: *ΑΥΤΗ Η ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΤΡΟΠΑΙΟ-*

23. Το στοιχείο αυτό συνάγεται από την επένδυση. Στην ίδια την εικόνα δεν διακρίνεται εάν κρατάει δόρυ, λόγω του ότι η ζωγραφική επιφάνεια είναι στο σημείο αυτό ιδιαίτερα αμυδιά.

24. Prashkov, *ό.π.*, σ. 24.

25. Enev, *ό.π.*, σσ. 383-388, *εικ.* στη σ. 51.

26. Ο Prashkov αναφέρει ότι η επένδυση είναι του 18ου αιώνα, Prashkov, *ό.π.*, σ. 24, ο Enev υποστηρίζει ότι είναι του 17ου αιώνα, βλ. Enev, *ό.π.*, σ. 383, ωστόσο σύμφωνα με την επιγραφή της εικόνας η επένδυση είναι του 19ου αιώνα (1822). Τη χρονολογία αυτή αναφέρει ο Συμυράκης, βλ. Συμυράκης, *ό.π.*, σ. 559.

27. *Сіѣ чѣдотвѣрнаѣ икѣна с(вє)тѣго славнаго великом(с)еника, повѣдѣносца и чѣдотворца Геѡργіа, неизслѣдимыми Б(о)жими сдѣлами изъ Арвіи мѡремъ препѣла во с(вє)тѣю Аѡνѣскѣю горѣ и въ пѣрвѣхъ возсіѣла пакъ лѣчї сѣнечныѣ, въ пристѣници Ватопѣдскагѡ монастырѣ, оубѣдѣши же сію монѣси и ис прѣчихъ м(о)н(ас)тырѣи Аѡνѣскихъ стекѣша сѣ на сіѣ чѡдѣ, желаюѣме всѣкѣ ѿ нихъ прихвѣрѣсти во своѣ м(о)нас)тырѣ; но волею в(о)жїѣю и страстотѣрца Геѡργіа пѣки чѡдѣснѣ ѿ тѣмо прѣиде и вселї сѣ въ Зωγράφскагѡ обїтєлѣ пѣже и до ннѣ икѣнна сіѣ нѣпрестѣннаѣ чѡдѣсѣλ точить ѡсєрднїми в(о)гомѣлїемъ съ вѣрою прихѣдѣимїи во светѣгѡ обїтєлѣ сію на покѣлонїє. Το πλήρες κείμενο σε παλαιοσλαβική γλώσσα βλ. Ivanov, *ό.π.*, σσ. 261-262. Επίσης, μεγάλο απόσπασμα της επιγραφής στον Enev, *ό.π.*, σ. 382.*

ΦΟΡΟΥ ΚΑΙ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΑΒΙΑ ΔΙΑΜΕΣΩ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ ΔΙΕΠΛΕΥΣΕ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ ΕΛΑΜΨΕ ΣΑΝ ΑΚΤΙΝΕΣ ΗΛΙΟΥ ΣΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ. ΒΛΕΠΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΟΙ (ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΙ) ΜΟΝΑΧΟΙ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΑΘΩ ΠΟΥ ΗΛΘΑΝ ΓΙΑ ΝΑ ΔΟΥΝ ΑΥΤΟ ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΕΠΙΘΥΜΟΥΣΑΝ Ο ΚΑΘΕΝΑΣ ΑΠΟ ΑΥΤΟΥΣ ΝΑ ΤΗΝ ΠΑΡΕΙ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ. ΑΛΛΑ ΜΕ ΤΟ ΘΕΛΗΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΑΡΤΥΡΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΜΕ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟ ΤΡΟΠΟ Η ΕΙΚΟΝΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΘΗΚΕ ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΕΧΡΙ ΤΩΡΑ Η ΕΙΚΟΝΑ ΑΥΤΗ ΜΕ ΤΑ ΣΥΝΕΧΗ ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΚΥΕΙ ΤΟΥΣ ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΠΟΥ ΜΕ ΠΙΣΤΗ ΠΡΟΣΕΡΧΟΝΤΑΙ ΣΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΝΑΟ ΓΙΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΗ, καθώς και στους αφιερωτές της επενδύσεως²⁸: ΣΕ ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΤΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΑΥΤΟ ΑΣΗΜΕΝΙΟ, ΕΡΓΟ ΤΩΝ ΟΣΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΟΥ, ΜΕ ΤΗ ΔΩΡΕΑ ΤΩΝ ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ, ΕΜΠΟΡΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΔΗΣΣΟ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΛΑΒΟ-ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΠΑΡΧΙΕΣ, ΤΑ ΤΙΜΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΕΙΝΑΙ ΓΡΑΜΜΕΝΑ ΣΤΟ ΣΥΝΟΔΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΑΙΩΝΙΑ ΜΝΗΜΗ ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΑΚΑΡΙΟΤΑΤΟΥΣ ΚΤΗΤΟΡΕΣ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΑΩΚΒ (1822): ΑΓΙΑ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ.

Από τεχνική και τεχνοτροπική άποψη η εικόνα έχει χρονολογηθεί στα τέλη του 12ου αιώνα²⁹ – αρχές 13ου αιώνα³⁰. Ωστόσο, η κατάσταση στην οποία διατηρείται η εικόνα του αγίου Γεωργίου δεν μάς επιτρέπει την επιβεβαίωση ή την απόρριψη των απόψεων που έχουν διατυπωθεί.

3. Άγιος Γεώργιος εκ Μολδαβίας

Στο καθολικό της Μονής Ζωγράφου, πάνω σε προσκυνητάριο του 1820³¹ στον βορειοδυτικό κίονα, είναι τοποθετημένη η τρίτη θαυματουργή εικόνα του αγίου Γεωργίου (εικ. 6, 7)³². Σύμφωνα με την παράδοση η εικόνα είναι δώρο

28. Въ ч(е)тъ и п(а)м(а)тъ с(в)ε)т(а)г(а)в(а) сл(а)в(а)наг(а) в(е)ликом(δ)ч(ε)н(и)ка Γεώργια, с(а)д(а) р(и)за с(р)ε)в(е)р(е)ннаа δ(ε)στ(ρ)ε)на стар(а)нием(а) пр(ε)п(ο)добныхъ о(т)ч(е)ν(е)въ Ζωγράφскаг(а) м(ο)н(α)стыр(а) Викέντια и Анаτόλια, и под(а)д(а)н(и)ем(а) χρ(и)στοлюβ(и)в(и)ч(и)хъ раб(у)въ в(ο)ж(и)ч(и)хъ одесскич(и)хъ к(δ)ш(и)ц(у)въ Славено-во(λ)гарскич(и)хъ Макеδ(ο)νскич(и)хъ ο(ρ)ο)жд(ε)ν(и)ц(у)въ изъ р(α)з(н)ихъ е(π)α(ρ)χι(α)хъ, и(χ)же пот(ε)ннаа и(μ)εν(α) на(π)и(σ)ана с(δ)тъ въ с(υ)νο(δ)α(λ)и(δ)ιο κ(ι)ν(ι)γ(ε) ρ(α)δι в(ε)ч(а)наг(а) сп(ο)μ(α)ν(ε)ν(α) с(ъ) до(σ)та(в)а(λ)аж(ε)н(н)и(μ)и к(τ)ι(τ)ο(ρ)а(μ)и с(в)ε)τ(ι)α ο(β)ι(τ)ε(λ)и с(ε)α(λ)ω(κ)β: въ С(а)νκ(τ)η(π)ε(τ)ε(ρ)β(ο)γ(ρ)α(κ)ι. Το πλήρες κείμενο σε παλαιοσλαβική γλώσσα βλ. Ivanov, *ό.π.*, σ. 262· Enev, *ό.π.*, σσ. 383-384.

29. Prashkov, *ό.π.*, σ. 24· Enev, *ό.π.*, σ. 383.

30. Kondakov, *ό.π.*, σσ. 177-178.

31. Για το προσκυνητάριο της εικόνας του αγίου Γεωργίου εκ Μολδαβίας, βλ. Enev, *ό.π.*, εικ. 460.

32. Οι διαστάσεις σύμφωνα με τον Kondakov είναι 90x60 εκ., βλ. Kondakov, *ό.π.*, σ. 179, ενώ σύμφωνα με τον Enev είναι 89.5x61 εκ., Enev, *ό.π.*, σ. 386, εικ. 406. Γενικά για την εικόνα βλ.

στη Μονή Ζωγράφου του ηγεμόνα Στεφάνου της Μολδοβλαχίας (1456-1504)³³. Ο ηγεμόνας Στέφανος, προσευχόμενος στον Θεό για να νικήσει τους Τούρκους σε μια μάχη, είδε ένα όραμα με τον άγιο Γεώργιο. Στο όραμα αυτό ο άγιος του υποσχέθηκε ότι θα νικήσει, αλλά συνέστησε να στείλει την εικόνα του στη Μονή Ζωγράφου του Αγίου Όρους και να ανακαινίσει την ερειπωμένη Μονή³⁴.

Ο άγιος Γεώργιος, σύμφωνα με την ασημένια επένδυση που αφήνει ακάλυπτο μόνο το πρόσωπο, παριστάνεται σε προτομή, μετωπικός, κρατώντας στο αριστερό του χέρι, μπροστά στο στήθος, το δόρυ, ενώ στο δεξιό το ξίφος. Απεικονίζεται νέος, αγένειος, με σγουρά καστανά μαλλιά που επιστέφονται με «στεμματογύριο». Εκατέρωθεν της κεφαλής του, μέσα σε ελλειψοειδή πλαίσια με φυτικό διάκοσμο, αναγράφεται στα σλαβικά³⁵ η επιγραφή: *Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΑΣ / ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΣ*. Το πλαίσιο της εικόνας έχει φυτικό διάκοσμο, στο κάτω τμήμα του οποίου υπάρχει στα σλαβικά³⁶ η ακόλουθη αφιερωματική επιγραφή: *ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΟΒΓΚΟΡΟΔ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ, ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΟΧΡΙΣΤΩΝ ΕΥΕΡΓΕΤΩΝ, ΜΕ ΤΗΝ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ ΑΩΛΗ (=1838), ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΟΥ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΑΚΗΣ ΑΘΩΝΙΚΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ. ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗΚΕ ΑΥΤΟ ΤΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΗ ΤΗΣ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΗΣ ΑΥΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥ, Η ΟΠΟΙΑ ΕΜΦΑΝΙΣΤΗΚΕ ΤΟ ΕΤΟΣ ΑΥΠΔ (=*

Επιστάσις, ό.π., σσ. 123-125· Kondakov, ό.π., σ. 179, ειμ. XXII· Συμυρνάκης, ό.π., σ. 559· Kovačev, ό.π., σ. 122· Mendieta, ό.π., σ. 23· Božkov - Vasiliev, ό.π., σ. 315· Enev, ό.π., σ. 390.

33. Συμυρνάκης, ό.π., σ. 559· Kovačev, ό.π., σ. 123· Zografski, ό.π., σ. 148· F. Marinescu - N. Mertzimekis, «Ștefan cel Mare și Mănăstirea Zografu de la Muntele Athos», *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al Credinței Creștine*, Putna 2004, σ. 190, ειμ. 6.

34. *Επιστάσις*, ό.π., σσ. 123-125· Kondakov, ό.π., σσ. 179-180· Kovačev, ό.π., σσ. 119, 122-124· Zografski, ό.π., σ. 149. Για τον ηγεμόνα Στέφανο της Μολδοβλαχίας και τις σχέσεις του με τη Μονή Ζωγράφου βλ. P. Nasturel, *Le Mont Athos et les Roumains, Pont. Institutum Studiorum Orientalium*, Roma 1986, σσ. 183-189 και N. Μερτζιμέκης, «Περί των κτητόρων του πύργου του αρεσάνά της αγιορείτικης μονής Ζωγράφου», *Βυζαντινά* 20 (1999) 331-341. Marinescu - Mertzimekis, ό.π., σσ. 179-192.

35. *С(ве)тъй Великом(о)ч(е)никъ Геωργій Повѣдоносѣцъ*.

36. Ευχαριστούμε τον αρχαιολόγο κ. Ν. Μερτζιμέκη για τη συμβολή του στην επί τόπου ανάγνωση της επιγραφής αυτής. *Благословеніемъ высокопр(е)с(ве)щеннѣишаго Серафіма митрополита Новгородскаго и Санкт-Петербурґскаго / ѡсердіемъ хр(ис)толюбивѣишѣхъ вл(а)готворителѣй, попеченіемъ же вѣвшаго въ годоу епѣтропомъ сего ста/вропигіалнаго Яѡнскѣ - Зωграфскаго м(о)н(ас)тыря ѱ вселенскаго патриаршаго пр(е)стола архимандритѡ Анаτοліа ѡстрои / сѡ риза сѣѡ въ С. Петербурґѣ чоудотвориѣи ікониѣ сѣи с(ве)таго В(е)л(и)комоученика Геωργіа Повѣдонос(е)ца ѡвльшѣица / въ, аѡпа годоу в(е)ликомоу Стефаноу воеводѣ молдавскамоу возобновишемоу потомъ сѣю с(ве)тоѣю обителѣ сѣѡ Зографскоѣю*.

1484) ΣΤΟΝ ΜΟΛΔΑΒΟ ΒΟΕΒΟΔΑ ΣΤΕΦΑΝΟ ΤΟΝ ΜΕΓΑ, Ο ΟΠΟΙΟΣ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΕ ΤΗΝ ΑΓΙΑ ΤΑΥΤΗ ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ. Σ' όλη την επιφάνεια της επένδυσης είναι ανηρτημένα πλούσια αφιερώματα, όπως σταυροί, μετάλλια και εγκόλπια. Η επένδυση με βάση την κτητορική επιγραφή που σώζεται στο κάτω πλαίσιο χρονολογείται στο 1838³⁷.

Η εικόνα τοποθετείται από τον Enev στον 16ο αιώνα³⁸. Ωστόσο, έχουμε τη γνώμη ότι στη σημερινή της κατάσταση, λόγω της υπάρχουσας επιζωγράφησης, η οποία συνετέλεσθη πιθανότατα το έτος που τοποθετήθηκε η επένδυση (1838), η εικόνα δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθεί με ασφάλεια, καθόσον παρέχει την εντύπωση ενός έργου που χρονολογείται στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα.

4. Παναγία Προαγγελλομένη

Η εικόνα της Παναγίας Προαγγελλομένης (εικ. 8)³⁹, γνωστής επίσης ως Παναγίας του Ακαθίστου⁴⁰ ή Παναγίας Χαιρόβου (Χερόβου)⁴¹, βρίσκεται στο τέμπλο του παρεκκλησίου της Κοιμήσεως της Θεοτόκου της Μονής Ζωγράφου.

Σύμφωνα με την παράδοση⁴² η Παναγία παρήγγειλε με θαυματουργό τρόπο σ' έναν γέροντα που βρισκόταν στο ζωγραφίτικο κελλί στο Χαίροβο⁴³,

37. Σμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 559. Άλλη άποψη για τη χρονολόγηση της επένδυσης έχουν ο Βοζκον, ο Vasiliev και ο Enev, καθώς τη χρονολογούν από το 1784, βλ. Βοζκον - Vasiliev, *ό.π.*, σ. 315· Enev, *ό.π.*, σ. 390, εικ. 405- 406.

38. Enev, *ό.π.*, σ. 390.

39. Σύμφωνα με τον Σμυρνάκη οι διαστάσεις είναι 35 x 28 εκ., βλ. Σμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 558, ενώ ο Enev δίνει τις διαστάσεις 37.3 x 30 εκ., βλ. Enev, *ό.π.*, σ. 390.

40. Kondakov, *ό.π.*, σσ. 157-158, εικ. 60· Κοναζεν, *ό.π.*, σ. 124· Mendieta, *ό.π.*, σ. 23· Αρχιμ. Θ. Μαρινάκης, *Θαυματουργές εικόνες της Παναγίας στο Άγιον Όρος*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 151.

41. Μαρινάκης, *ό.π.*, σ.154. Αυτή η ονομασία της Παναγίας οφείλεται στο ομώνυμο τοπωνύμιο (αργότερα και κελλί), που για πρώτη φορά αναφέρεται σε ένα έγγραφο του 1586, που φυλάσσεται στο Αρχείο της Μονής Ζωγράφου, βλ. W. Regel - E. Kurtz - B. Korablev, *Actes de Zographou*, St. Petersburg 1907, σ. 141. Μάλιστα, ο Σμυρνάκης κατατάσσει το «Χέροβον» στα πρώτα μοναστήρια του Αγίου Όρους, Σμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 20.

42. *Επισκιάσεις*, *ό.π.*, σσ. 101-102· Σμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 558· Κοναζεν, *ό.π.*, σσ. 124-125· Βοζκον - Vasiliev, *ό.π.*, σ. 316· Enev, *ό.π.*, σ. 390, εικ. 408· Θ. Τσούλιας, *Τα Ιερά Προσκυνήματα της Παναγίας ανά την Ορθοδοξία*, Κατερίνη 1996, σσ. 195-196· Μαρινάκης, *ό.π.*, σσ. 152-153· Δ. Λιάκος - Ν. Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του β' μισού του 19ου αι. σε αγιορείτικα καθιδρύματα προϊόν διπλωματικής προπαγάνδας;», *Βαλκανικά σύμμεικτα* 12-13 (2001-2002) 90 (στο εξής: Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του β' μισού του 19ου αι.»)· Δ. Λιάκος - Ν. Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία σε αθωνικά σλαβικά καθιδρύματα», *ΔΧΑΕ*, πέρ. Δ', τόμ. ΚΣΤ' (2005) 403-404, (στο εξής: Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία σε αθωνικά σλαβικά καθιδρύματα»).

43. Ο Μαρινάκης αναφέρει ότι πρόκειται για τον ασκητή Κοσμά, βλ. Μαρινάκης, *ό.π.*, σ. 151.

τη στιγμή που ο ίδιος διάβαζε τον Ακάθιστο Ύμνο στο κελλί του, να φύγει γρήγορα στη Μονή Ζωγράφου για να ειδοποιήσει τους Ζωγραφίτες μοναχούς ότι έρχονται οι εχθροί Λατίνοι, οι ενωτικοί του Μιχαήλ Παλαιολόγου, για να επιβάλλουν την ουνία, και όποιος μοναχός είναι ασθενής στο πνεύμα να κρυφτεί, ώσπου να περάσει ο κίνδυνος, ενώ όποιος θέλει στεφάνι μαρτυρίου να παραμείνει με σκοπό να οχυρωθούν στον πύργο και να αμυνθούν⁴⁴.

Η Παναγία του Ακαθίστου εικονίζεται σε προτομή, στον αυστηρό εικονογραφικό τύπο της Οδηγήτριας. Στο ύψος της κεφαλής, σύμφωνα με το σχέδιο της εικόνας που δημοσιεύει ο Kondakov, πλαισιώνεται από τους αρχαγγέλους σε προτομή, οι οποίοι αποδίδονται μικρογραφικά. Με το αριστερό της χέρι κρατάει τον Χριστό, ενώ το δεξί φέρει μπροστά στο στήθος. Ο Χριστός παριστάνεται μετωπικός, κρατώντας στο αριστερό του χέρι ένα ανοικτό Ευαγγέλιο, ενώ με το δεξί ευλογεί. Η εικόνα φέρει ασημένια επένδυση, η οποία σύμφωνα με την επιγραφή στη σλαβική γλώσσα στο κάτω μέρος της επένδυσης, χρονολογείται στο 1846. Εκατέρωθεν της κεφαλής της Παναγίας, μέσα σε ανάγλυφα μετάλλια είναι χαραγμένη η επιγραφή: *Μ(ΗΤΗ)Ρ / Θ(ΕΟ)Υ*, ενώ πιο κάτω αριστερά στα σλαβικά η προσωνυμία της: *Η ΠΡΟΑΓΓΕΛΟΜΕΝΗ*⁴⁵.

Η επένδυση της εικόνας είναι με πλούσιο baroque διάκοσμο. Στο κάτω τμήμα της επένδυσης, μέσα σε ένα ανάγλυφο πλαίσιο, αναγράφεται στα σλαβικά η αφιερωματική επιγραφή, η οποία έχει ως ακολούθως⁴⁶: *ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΔΥΝΑΜΟΥ ΤΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ ΑΥΤΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΗΚΕ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ Α(ΓΙΑ) Π(ΕΤΡΟΥΠΟΛΗ) ΣΕΜΕΝ ΜΑΚΣΙΜΟΒΙΤΣ ΚΑΜΑΡΟΒ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1846, ΕΝΩ ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΕΓΙΝΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1285*.

Η εικόνα από την παράδοση κατατάσσεται στον 13ο αιώνα, ενώ από τον Enev και τον Kondakov έχει χρονολογηθεί από τον 14ο αιώνα⁴⁷ και τον 17ο

44. Kovačev, *ό.π.*, σ. 125. Την «Αφήγηση της θυσίας των Ζωγραφικών μαρτύρων» δημοσιεύει ο Ivanov, *ό.π.*, σσ. 437-440. Ακόμα σχετικές πληροφορίες βλ. I. Božilov, «Mačenie na zografskite monasi. Legendi i fakti», *Svetogorska Obitel Zograf*, II, Sofia 1996, σσ. 175-189· P. Angelov, «Obrazat na vruga v razkaza za zografskite mačenici», *Svetogorska Obitel Zograf*, II, Sofia 1996, σσ. 191-196· βλ. Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του β' μισού του 19ου αιώνα», *ό.π.*, σσ. 90-94. Την ακολουθία για την Παναγία Προαγγελλομένη δημοσιεύει ο Κ. Νιχωρίτης, «Nepublikovana služba za žudotvornata ikona "Predvoztitelka" i za svetite dvadeset i šest Zografski mačenici», βλ. K. Nihoritits, *Slavistični i Balgaristični Proučvania*, Veliko Tarnovo 2005, σσ. 153-204.

45. *Предвозвѣсти/τεάννιца.*

46. *Благословениемъ всемогущаго храмове/го ордниена сил риза оусердиемъ С. П. Кънца / Семена Максимовича Камарова въ 1846 / году а сотворенноє Владѣчицею чюдеса въ / 1235 году во время папскаго нападення.*

47. Enev, *ό.π.*, σ. 390.

αιώνα⁴⁸ αντίστοιχα. Ωστόσο, πιθανότερη φαίνεται, κατά τη γνώμη μας, η τοποθέτησή της στον 16ο αιώνα και η ένταξή της σε εργαστήριο κρητικής σχολής της περιόδου.

Μια τοιχογραφία στον βόρειο τοίχο της λιτής στο καθολικό της Μονής Ζωγράφου του 1817⁴⁹, έργο του ζωγράφου Μητροφάνη⁵⁰, απεικονίζει το γεγονός της οχύρωσης και άμυνας των ζωγραφιτών μοναχών έναντι των ενωτικών του Μιχαήλ Παλαιολόγου. Επίσης, στη βόρεια πλευρά ενός μνημείου-κενοταφίου του 1873⁵¹ της Μονής Ζωγράφου επιγραφή στα παλαιοσλαβικά μάς πληροφορεί για τη θέση όπου βρέθηκε άφρακτη η εικόνα της Παναγίας μετά την εισβολή και πυρπόληση της Μονής από τους Λατίνους⁵².

Αντίγραφο της εικόνας σώζεται σε δίπτυχο, μικρών διαστάσεων, της Μονής Ζωγράφου, το οποίο χρονολογείται στον 19ο αιώνα⁵³.

5. Παναγία Επακούουσα

Η εικόνα της Παναγίας Επακούουσης, τοιχογραφία η οποία, σύμφωνα με τον Συμυρνάκη⁵⁴, έχει αποσπασθεί το 1818 από το παλαιό καθολικό, βρίσκεται τοποθετημένη μέσα σε μια κόγχη του ανατολικού τοίχου του Ιερού Βήματος του καθολικού της Μονής Ζωγράφου (εικ. 9)⁵⁵.

Η παράδοση συνδέει την εικόνα της Παναγίας Επακούουσης με τον όσιο

48. Kondakov, *ό.π.*, σ. 157. Η παρουσία της επενδύσεως δεν επιτρέπει την περαιτέρω αξιολόγηση της εικόνας.

49. Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του β' μισού του 19ου αιώνα», *ό.π.*, σ. 102, εικ. 5.

50. Για τον ζωγράφο Μητροφάνη και για το έργο του στη Μονή Ζωγράφου βλ. Βοζκον-Vasiliev, *ό.π.*, σσ. 107-116· Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία σε αθωνικά σλαβικά καθιδρύματα», *ό.π.*, σ. 404, εικ. 4· Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του β' μισού του 19ου αιώνα», *ό.π.*, σ. 90. Επίσης, σε τρεις φορητές εικόνες της Μονής του 18ου, του 1849 και του 1874, απεικονίζονται οι Ζωγραφίτες μάρτυρες, βλ. Βοζκον-Vasiliev, *ό.π.*, σσ. 352, 356 και 366.

51. Βλ. Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του β' μισού του 19ου αιώνα», *ό.π.*, σ. 104, εικ. 9· Δ. Λιάκος - Ν. Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του 19ου αιώνα σε αγιορειτικά καθιδρύματα», *Δ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, Εισηγήσεις. Ερευνητικά-μεταπτυχιακά προγράμματα. Περιλήψεις ανακοινώσεων, 20-22.9.2002, Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 198.

52. Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία σε αθωνικά σλαβικά καθιδρύματα», *ό.π.*, σ. 404, σημ. 14. Βλ. Λιάκος - Μερτζιμέκης, «Ταφικά μνημεία του β' μισού του 19ου αιώνα», *ό.π.*, σ. 93.

53. Enev, *ό.π.*, εικ. 446.

54. Ο Συμυρνάκης αναφέρει μάλιστα ότι η εικόνα της Παναγίας Επακούουσας είναι τοιχογραφία, η οποία *ἀπεκόπη ἐπιμελῶς διὰ πρόιονος ἐκ τοῦ παλιοῦ ναοῦ τῷ 1818 καὶ ἐνετειχίσθη ἐνθα ἤδη κείται*, βλ. Συμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 559.

55. Σχετικά με την παράδοση της εικόνας βλ. σχετικά *Επισκίσεις*, *ό.π.*, σ. 108· Συμυρνάκης, *ό.π.*, σ. 559· Τιμοθέου Ἱεροσολύμων, «Ἐπωνυμίας τῆς Παναγίας», *Νέα Σιὼν ΜΗ'* (1953) 158· Mendieta, *ό.π.*, σ. 23· Μαρινάκης, *ό.π.*, σσ. 150-151.

Κοσμά τον Ζωγραφή⁵⁶ που έζησε στα τέλη του 12ου - αρχές του 13ου αιώνα. Ο όσιος προσευχόταν στην Παναγία να του δείξει τον δρόμο της σωτηρίας, η οποία με θαυματουργικό τρόπο του παράγγειλε ότι για να σωθεί θα πρέπει να αναχωρήσει από τη Μονή Ζωγράφου και να ασκηθεί μόνος του. Ο όσιος Κοσμάς αναχώρησε σ' ένα σπήλαιο και με την καθαρότητα του βίου του και με τους αγώνες του κατόρθωσε να δει τον Θεό.

Η Παναγία εικονίζεται σε προτομή, μετωπική, κρατώντας μπροστά στο στήθος της τον Χριστό, ο οποίος ευλογεί με το δεξί του χέρι. Η εικόνα- τοιχογραφία της Παναγίας είναι καλυμμένη με πολυτελή χρυσοαργυρή επένδυση η οποία, σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή στα σλαβικά στο κάτω τμήμα της επένδυσης, χρονολογείται στο 1896. Τα φωτοστέφανά τους είναι διακοσμημένα με πολύχρωμα φυτικά μοτίβα με την τεχνική του σμάλτου. Στο κάτω μέρος της επένδυσης, μέσα σε ένα πλαίσιο, αναγράφεται στα σλαβικά η αφιερωματική επιγραφή, η οποία έχει ως ακολούθως: *ΕΠΙΜΕΛΗΣ ΔΩΡΕΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΙΤΟΥ, ΕΝ ΕΤΕΙ 1896, (ΜΗΝΑ) ΟΚΤΩΒΡΙΟ*⁵⁷.

Η εικόνα της Παναγίας Επακουούσης παρουσιάζει ομοιότητες με την εικόνα της Παναγίας Γλυκοφιλούσας (19ος αιώνας)⁵⁸, η οποία βρίσκεται στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Σόφιας. Η εικόνα με βάση τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά χρονολογείται στον 19ο αιώνα.

6. Παναγία Εσφαγμένη

Η εικόνα της Παναγίας Εσφαγμένης (εικ. 10) βρίσκεται στο παρεκκλήσιο του Αγίου Κυρίλλου και Μεθοδίου, όπου και το σκευοφυλάκιο της Μονής.

Η παράδοση αναφέρει ότι η ονομασία της Παναγίας «Εσφαγμένη» οφείλεται στο γεγονός ότι ένας Τούρκος, μέλος τουρκικής φρουράς έξω από τη Μονή τη μαχαίρωσε στο πρόσωπο. Ο Τούρκος βγαίνοντας από το μοναστήρι πεθαίνει. Παραδίδεται, μάλιστα, ότι οι Τούρκοι, επειδή βεβήλωσε την εικόνα της Παναγίας, δεν τον έθαψαν.

Η Παναγία Εσφαγμένη⁵⁹ εικονίζεται στον τύπο της Οδηγήτριας σε προτομή ελαφρά στραμμένη προς τα δεξιά. Με το αριστερό της χέρι κρατάει τον Χριστό στην αγκαλιά της, ενώ με το δεξί αγγίζει το δεξί του πόδι. Φορεί

56. Για τον άγιο Κοσμά τον Ζωγραφή βλ. προχείρως *Επισκιάσεις, ό.π.*, σ. 107 και κυρίως I. Dujčev, «La vie de Kozma de Zographou», *Hilandarski Zbornik* 2 (1971) 59-66.

57. *Всердневное приношение иеромонаха Георгия / Зографского 1896 года Октября*. Της ίδιας περιόδου φαίνεται ότι είναι και η ζωγραφική της εικόνας, εκτός και εάν φέρει επιζωγράφιση. Ο Enev, *ό.π.*, εικ. 449, τη χρονολογεί από τον 17ο αιώνα.

58. V. Pandurski, *Pametnici na izkustvoto v Carkovnia Istoriko – Arheologičeski Muzei Sofia*, Sofia 1977, εικ. 330.

59. Η εικόνα είναι αδημοσίευτη.

μελιτζανί χιτώνα και κόκκινο μαφόριο με χρυσοποίκιλτο σιρίτι. Ο Χριστός κάθεται με όρθιο τον κορμό του, καθώς κρατάει με το αριστερό του χέρι κλειστό ειλητήριο, ενώ με το δεξί ευλογεί. Εικονίζεται με χειριδωτό γαλάζιο χιτώνα και ιμάτιο σε χρώμα ώχρας, στολισμένο με γαλάζια άνθη. Οι επιγραφές που αναγράφονται είναι με κόκκινα γράμματα και έχουν ως ακολούθως: εκατέρωθεν της κεφαλής της Παναγίας *Μ(ΗΤΗ)Ρ / Θ(ΕΟ)Υ*, πάνω από την κεφαλή του Χριστού *Ι(ΗΣΟΥ)Σ Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ* και μέσα στο φωτοστέφανό του *Ο/Ω/Ν*. Το βάθος της εικόνας αποδίδεται με χρυσό χρώμα, ενώ το πλαίσιο φέρει πολύχρωμο φυτικό διάκοσμο πάνω σε κυανό βάθος.

Η εικόνα της Παναγίας Εσφαγμένης συγγενεύει με εικόνες, όπως η εικόνα της Παναγίας Βρεφοκρατούσας της Συλλογής Οικονομοπούλου (μέσα 18ου αιώνα)⁶⁰, η εικόνα της Παναγίας Σκοπιώτισσας της Συλλογής Τσακύρογλου (πρώτο μισό 18ου αιώνα)⁶¹, η εικόνα της Παναγίας (19ος αιώνας)⁶² από την Κρύπτη της Σόφιας, κ.ά. Με βάση τα τεχνοτροπικά και τα τεχνικά χαρακτηριστικά έχουμε τη γνώμη ότι η εικόνα χρονολογείται από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα.

Ε. Ν. ΤΣΙΓΑΡΙΑΔΑΣ
Α. ΤΡΙΦΟΝΟΒΑ

60. Χ. Μπαλτογιάννη, *Εικόνες. Συλλογή Δ. Οικονομοπούλου*, Αθήνα 1985, εικ. 137.

61. Α. Καρακατσάνη, *Εικόνες. Συλλογή Γ. Τσακύρογλου*, Αθήνα 1980, εικ. 137.

62. Ε. Ροποβα, «Reinterpretacii na židovornata ikona na sv. Bogorodica ot Kikkos v balgarskata živopis ot kraia na 18-19 vek», *Poblemi na Izkustvoto* 4 (1998) 35, εικ. 5.

SUMMARY

E. N. Tsigaridas – A. Trifonova, *The Miracle Icons of the Zograf Monastery*.

In this paper we focus on six icons from the Zograf Monastery of Mount Athos, which, according to the tradition, are considered miraculous. We will discuss three icons of St. George, the icon of St. George Acheiropoiitos, the icon of St. George from Arabia and the icon of St. George from Moldavia, and three icons of the Virgin, the icon of the Virgin Epakoousa, the icon of the Virgin Proagellomeni and the icon of the Virgin Esfagmeni.

The icon of St. George Acheiropoiitos or Zograf, as it is also known, is believed to be «αχειροποίητος» (made not by a human hand), because, according to the tradition, St. George miraculously depicted himself. In our opinion, the icon of St. George Acheiropoiitos is considered one of the finest icons of the Paleologian period of the end of 13th century. At a later date a silver revetment was added on the icon, dating from 1837.

The icon of St. George from Arabia is considered to be miraculous because, according to the tradition, the icon came from Arabia to Mount Athos by miracle and afterwards to the Zograf Monastery. The icon dates from the end of 12th century – beginning of 13th century and the silver revetment dates from 1822.

The icon of St. George from Moldavia, according to the tradition, is a donation from the ruler Stefan from Moldovlahia. By a miraculous way the Saint appeared in the vision of the ruler and advised him to send the icon to the Zograf Monastery. It bears a silver revetment from 1838. The icon is repainted, thus giving the impression of a work of early 19th century.

The icon of the Virgin Proagellomeni or Akathist is considered to be miraculous because, by a miraculous way, the icon called upon an old monk to warn the monks of the Zograf Monastery against the coming of the Latin enemies, who wanted to impose the ounia. In our opinion, the icon dates to the 16th century and is part of the works of the Cretan School in this period. The icon bears a silver revetment of 1896.

The icon – fresco of the Virgin Epakoousa is considered to be miraculous, because, according to the tradition, it instructed Ossios Kosmas Zografitis in a miraculous way, how to manage to see God. The icon dates to the 19th century and bears a silver revetment of 1896.

Finally, the icon of the Virgin Esfagmeni, which is also considered miraculous, has in the face a trauma from the knife of a Turk, who, after the desecration of the icon of the Virgin, died. According to the technical and technotropical characteristics, the icon dates to the second half of the 18th century.

Εικ. 1. Άγιος Γεώργιος Αχειροποίητος.

Εικ. 3. Άγιος Γεώργιος Αχειροποιήτος (λεπτομέρεια).

Εικ. 2. Το προσβλη-
τάριο του
1794 με
την εικόνα
του αγίου
Γεωργίου
Αχειροποι-
ήτου.

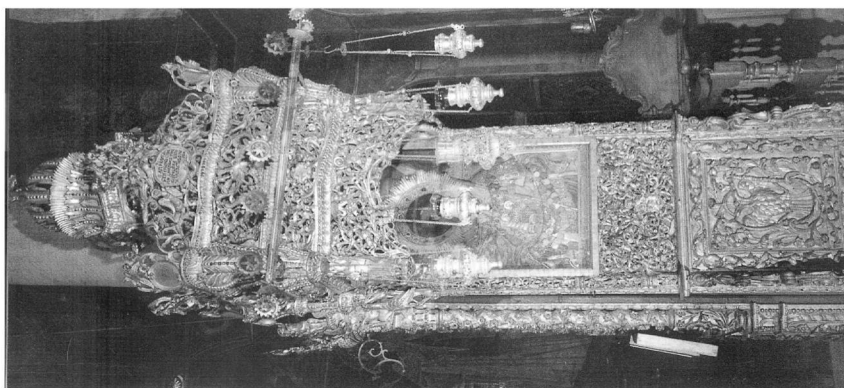

Εικ. 4. Άγιος Γεώργιος εξ Αραβίας.

Εικ. 5. Άγιος Γεώργιος εξ Αραβίας χωρίς την επένδυση.

Εικ. 7. Το προσκυνητήριο του 1820 με την εικόνα του αγίου Γεωργίου εκ Μολδαβίας.

Εικ. 6. Άγιος Γεώργιος εκ Μολδαβίας.

Εικ. 8. Παναγία Προαγγελομένη.

*Εικ. 9.
Παναγία
Επακού-
ουσα.*

*Εικ. 10.
Παναγία
Εσφαγμέ-
νη.*